

מי מתנגד ל"ארוכת בת עמי"?

סאלד ו"הדסה" בארץ ישראל – הרפורמה שנדחתה

ורדית גרבר

דור לדור יביע אומר: הנרייטה סאלד
בקיבוץ מצובה
(ארכיון התמונות יד ברצבי)

הספרים היהודית (JPS) (Jewish Publication Society). בשנת 1912 הקימה את ארגון הנשים "הדסה – הסתדרות נשים ציוניות באמריקה", שהפך תוך פרק זמן קצר לארגון הציוני החזק והמשפיע ביותר בארצות הברית. סאלד הושפעה מהתנועה הפרוגרסיבית בארצות הברית, שביקשה לחזק את מעמד הביניים באמצעות מתן זכויות חברתיות ופוליטיות. חבריה פעלו להקמת בתי ספר טובים, ליצירת תשתית של רפואה ציבורית ולהפעלתם של שירותים חברתיים לרווחת הכלל. בארץ ישראל הקימה "הסתדרות מדיצינית הדסה" מערכת בריאות כלל יישובית עבור כל תושבי הארץ, יהודים וערבים כאחד. היא החלה את פעילותה בשנת 1913, עם הגעתן של שתי אחיות מאמריקה לירושלים, ובמהרה הרחיבה את פעילותה לנקודות יישוב רבות בארץ. הדסה פעלה למיגור מחלות בארץ ישראל, הביאה טכנולוגיה

הנרייטה סאלד, מהמנהיגות החשובות בתולדות התנועה הציונית, זכתה למעמד אִיקוני בזיכרון הקיבוצי הציוני והישראלי. היא היגרה לארץ ישראל בהיותה בת 60 והמשיכה להיות פעילה ובעלת השפעה בתחומים רבים. שמה נקשר למפעלי הבריאות של "הדסה", ל"עליית הנוער" ולפיתוח השירותים החברתיים ביישוב. עם זאת, אחד ממהלכיה החשובים ביותר בארץ ישראל לא צלח.

מעבודה וולונטרית אל לב הממסד

הנרייטה סאלד נולדה בבולטימור שבמדינת מרילנד בארצות הברית בשנת 1860, שנה לאחר שהוריה היגרו מהונגריה. כבר בצעירותה הייתה לדמות פעילה ומוכרת בקהילה היהודית. היא כתבה בעיתונות המקומית, ייסדה בית ספר למהגרים יהודים בבולטימור, והייתה מזכירת המערכת ומתרגמת בהוצאת

"חדשות הדסה", מרץ 1929: מוקדש ל"מנהיגתנו האהובה"

מעון האחיות של "הדסה" בירושלים, 1913 (ארכיון הדסה)

מייבשת ביצות הממסד, סאלד בשנות ה-20

הברית. בינואר 1929 היא כתבה לידידה קרל פצהיימר, פעיל ציוני מפיטסבורג:

אין מילים בפי לתאר עד כמה נפגעת. לפני שעזבתי את אמריקה, מאות רבות של חברים בעולם הציוני הביעו את הערכתם להקרבה שבהחלטני לבוא לישראל בתקופה הזו. הם ידעו שראיתי בהחלטה זו את ההקרבה היחידה שעשיתי ככל חי. לא רק שידעתי עד כמה המצב חסר סיכוי, היה לי גם חוסר ביטחון לגבי היכולת שלי להתמודד איתו [...] החברים שהביעו את הערכתם להקרבותי הבטיחו לי שאקבל את תמיכתם.

על אף הקשיים ותחושת העלבון, סאלד ניסתה להוביל מהלכים ושינויים בתפקידיה כראש מחלקת החינוך והבריאות. הדסה והמרכזי שבהם היה הפיכת ההסתדרות המדיצינית הדסה למחלקה הכפופה להנהלה הציונית, שתיקרא "הדסה" – מחלקת הבריאות של ההנהלה הציונית בארץ ישראל. היא ביקשה למסד את פעילותה של הדסה כמחלקת הבריאות ליישוב כולו. בכך יהפוך ארגון חיצוני ולונטרי לחלק ממנגנון ממוסד שיפעל מטעם ה"ממשלה" בפועל של היישוב היהודי בארץ. זו הייתה תכנית שאפתנית ומהפכנית, שיישומה היה כרוך במאמצים גדולים ובעיסוק בבעיות מורכבות ורגישות.

בתקופה זו סיפקה הדסה את מרבית שירותי הבריאות בארץ ישראל. שירותי "קופת חולים" של הסתדרות העובדים, יועדו רק לפועלים שהיו חברים בה (בראשית פעולתה קיבלה תקציבים מהדסה). שלטונות המנדט כמעט שלא השקיעו משאבים בשירותי בריאות לאוכלוסייה היהודית. סאלד הייתה משוכנעת כי הפיכת הדסה למחלקת הבריאות של ההנהלה הציונית תהיה הפתרון האידיאלי להבטחת המשך שירותי בריאות באיכות הגבוהה ביותר לכלל האוכלוסייה. הפיכת הדסה לחלק מובנה ממערכת השירותים בארץ ישראל, נועדה גם להעמיק את אחיזת הארגון בארץ, להטמיע את ערכיו ואת שיטות עבודתו בממסד הציוני, ולהפוך אותו לחלק בלתי נפרד מהנוף המקומי – בקרב יהודים וערבים כאחד.

מתקדמת ושינתה את פני הרפואה בארץ. היא השקיעה כסף רב בהקמת בתי חולים, מרפאות, תחנות טיפת חלב לאם ולילד, שירותי בריאות בבתי ספר, ובית ספר לסייעוד. על המערך הזה הופקדה סאלד עם עלייתה לארץ ישראל, בשנת 1920.

בקונגרס הציוני ה-15, באוגוסט 1927, נבחרה סאלד לחברת ההנהלה הציונית בארץ ישראל – האישה הראשונה בתפקיד זה. כחברת הנהלה קיבלה עליה את האחריות על תיקי החינוך והבריאות. במהלך כהונתה התמודדה עם אתגרים רבים: השלכות גלי ההגירה על היישוב היהודי בארץ ישראל; אבטלה גוברת ששיאה בשנת 1927; תחילת המשבר ביחסי יהודים-ערבים ששיאו בפרעות תרפ"ט; והתמודדות עם תקציב גירעוני ומצומצם.

התפקיד החדש הצריך שינויים דרמטיים בדפוסי חשיבתה ופעילותה. בהיבחרה להנהלה הציונית, הפכה הנרייטה סאלד לחלק מממסד פוליטי מורכב שייצג לא פעם רעיונות ודרכי פעולה שהסתייגה מהם. המעבר מארגון פילנתרופי שנונה מיציבות ושגשוג כלכלי לארגון שהיה במשבר תקציבי מתמיד, גבה ממנה מחיר מקצועי ואישי כבד. כהונתה בהנהלה הציונית נמשכה כשנתיים בלבד. עם זאת, אלה היו שנים סוערות ומעניינות עבור התנועה הציונית: גידול האוכלוסייה היהודית, התבססות המוסדות הציוניים ושינוי יחסי הכוחות הפנימיים, התערעורת היחסים עם הערבים ושינוי ביחס השלטון הבריטי.

"ההקרבה היחידה בכל חייה"

הגידול הדמוגרפי המהיר ותנאי החיים בארץ יצרו מציאות חברתית שלא היה אפשר להתעלם ממנה. התקציב הגירעוני איים לשתק מערכות שלמות והקשה עליה להוציא לפועל את תכניותיה, בהן: לייסד בתי ספר ומערכות חינוך בלתי פורמליות, ולהקים מערכת סוציאלית מודרנית על פי הדגם המערבי. באותן שנים, רוב התקציב הציוני התבסס על גיוס כספים באמריקה, אולם ראשי הסתדרות ציוני אמריקה התקשו לגייסם. הנרייטה חשה נבגדת מצד חבריה בארצות

כך בוים את עליית הנוער: סאלד והנס בייט, שנות ה-30 (ארכיון הדסה)

אחות הדסה בירושלים, 1922 (ארכיון הדסה)

ישראל. בישיבת הנהלה של הדסה ב־31 בינואר 1928, עלתה תהייה אם רצוי לעדכן את סאלד על המתרחש בארגון, כיוון שכעת היא מכהנת כחברה בהנהלה הציונית.

מבחינה מגדרית, הפיכתה של הדסה לחלק מהממסד הציוני הייתה מביאה להשפעות חשובות. בהדסה הנשים קיבלו את ההחלטות, ניהלו את הכסף וקבעו את המדיניות. לעומת זאת, ניהול ענייני היישוב בארץ ישראל נעשה בידי ממסד גברי. בהדסה הבינו כי ההצעה לפעול בלב הממסד הגברי עשויה דווקא להוביל להחלשתן, בכך שתילקח מהן הזכות לנהל את הדברים באופן בלעדי. מתוך בחירה, ומעמדה של כוח, החליטו נשות הדסה לדחות את תכניתה של מי שהייתה חברתן לדרך ארוכה ומנהיגה נערצת עבורן.

בשנת 1929 הוקמה הסוכנות היהודית, שהחליפה את הנהלה הציונית. הנרייטה סאלד לא נבחרה להנהלתה, ועיקר מאמציה הציבוריים הופנו מעתה להקמת "המחלקה לעבודה סוציאלית" של הוועד הלאומי. התכנית שהגתה נכשלה, אולם הרעיונות המרכזיים שעמדו בבסיסה, ואף נקודות המחלוקת שעלו בעת עיצובה, מאירים את חזונה מרחיק הלכת של הנרייטה סאלד: להקים מערכת מרכזית אחת שתחלוש על כל מערך הבריאות בארץ ישראל, ביטוח רפואי לכלל התושבים, והכללת חינוך ורפואה מונעת במערכת הבריאות.

תכניתה מאפשרת לנו לעקוב אחר הדרך שבה פילסו שיטות ורעיונות אמריקניים את דרכם ללב הממסד היישובי והשפיעו על אורחות החיים בארץ ישראל: שיטות מנהל תקין, עשייה המושתתת על מחקר ותיעוד בצד הבאת חידושים טכנולוגיים, ומנגנונים ציבוריים למיגור מחלות ולחינוך להיגיינה. התכנית מאירה גם את הסגנון הניהולי של הנרייטה סאלד, שאופיין באומץ, בחשיבה יצירתית ובמחשבה ארוכת טווח. תהליך הארגון מחדש של מערכת הבריאות היה מרחיק לכת מבחינה ארגונית ותקציבית, והקדים את זמנו.

הנרייטה סאלד האמינה שיצירת חברה חזקה ובריאה מצריכה חיזוק של שירותים חברתיים, ולכן ביקשה שגוף מרכזי אחד ביישוב יאגד את כל השירותים החברתיים: בריאות, חינוך ועבודה סוציאלית. בחינת מפעליה השונים – בהדסה, בהנהלה הציונית, בעליית הנוער ובוועד הלאומי – מוכיחה את השפעתה הרבה. היא גרמה לשינויים חשובים בשירותים החברתיים בארץ ישראל; חלקם המשיכו להשפיע גם שנים רבות לאחר מותה.

במשך חודשים סאלד עבדה על הכנת תכנית מפורטת למהלך זה, יחד עם "ועד הבריאות" – גוף ציבורי שפעל תחת מחלקת הבריאות והיה שותף לקביעת מדיניות ותקציב. כדי לממשה במהירות וביעילות, ביקשה סאלד לקבוע גם את המנגנון שיפעיל אותה: אופי מערכת היחסים בין הנהלה הציונית להדסה באמריקה; מי יקבע את מדיניות השירותים הרפואיים בארץ, ומי ינהל אותם בפועל; איך יעבור הכסף, ומה יהיה חלקה של "קופת חולים" במערך הבריאות החדש שייבנה.

דורשת טוב או סוכנת כפולה?

סוגיות עקרוניות אלה הקשו על יישום התכנית. חברי הנהלה הציונית קיבלו את עקרונותיה, אך ביקשו לשמוע את שאר בעלי העניין בטרם יחליטו. דווקא הנהלת הדסה באמריקה דחתה את התכנית, ולא מיהרה לקבל את ההכרה שהציע הממסד הציוני. הנהגת הארגון חששה שהדסה תהפוך לסוכנות לאיסוף כספים, בעוד ההחלטות העקרוניות והמדיניות ייקבעו בהנהלה הציונית. סאלד התאכזבה מהדחייה, וטענה כי לא ניתן לנהל עבודה יום-יומית ממרחק של 5,000 מייל. במכתב לארגון מ־13 באפריל 1929 ציינה: "בנוגע לשאלת סמכותו של מי שיעבוד בארץ ישראל, מרחק אלפי מיילים מאמריקה, ויהיה אחראי על יישום המדיניות שתיקבע ביחד בין אמריקה לארץ ישראל, אינני יכולה להבין מדוע עולה בליבך אפילו ספק קל". היא המשיכה וציינה כי אם ינהגו כך, "היישוב יהפוך להיות אדיש יותר ממה שהיה עד כה, ויסרב לקחת אחריות, ואתן תצטרכו להמשיך בתכתובות הבלתי אפשריות שאתן מנהלות כעת". נדחו גם בקשותיה שהדסה באמריקה תקבל החלטות בנוגע למדיניות, אבל תשאיר את הניהול השוטף לאלו הפועלים בשטח. היא קיבלה את העובדה שהדסה עומדת על זכות המילה האחרונה בקביעת זהותו של מנהל מחלקת הבריאות העתידית, אך לא הבינה את ההתעקשות על הכפתו ישירות לאמריקה.

הנרייטה סאלד, למרות היותה דמות כמעט מיתית בהדסה, לא הצליחה לשכנע את הנהלת הארגון. נראה כי כהונתה בהנהלה הציונית התקבלה בהדסה בחשדנות. הדסה הייתה ארגון גדול ויציב שנהנה משגשוג כלכלי, וראשי התנועה הציונית באמריקה ביקשו לספחה אל הסתדרות ציוני אמריקה. במהלך שנות ה-20 נאבקו נשות הדסה לשמור על עצמאותן הארגונית, כולל קביעת מדיניות וניהול הכסף. המאבק הצליח, אך הדסה נותרה חשדנית כלפי הממסד הציוני בארצות הברית ובארץ

לעיון נוסף

1. צ' שחרירובין ושי' שוורץ, 'הדסה' לבריאות העם: פעילותה הבריאותית-החינוכית של 'הדסה' בארץ-ישראל בתקופת המנדט הבריטי, ירושלים תשס"ד.
2. J. Antler, "Zion in our Hearts: Henrietta Szold and the American Jewish Women's Movement", B. Kessler (Ed.), *Daughter of Zion: Henrietta Szold and American Jewish Womanhood*, Maryland 1995, pp. 35-55
3. A. Gal, "The Zionist Vision of Henrietta Szold" in, S. Reinhartz and M. Raider (Eds.), *American Jewish Women and the Zionist Enterprise*, Brandeis University 2005, pp. 23-45
4. J. Dash, *Summoned to Jerusalem: the Life of Henrietta Szold*, New York 1979